

HAYVONOT OLAMI KOMPONENTLI FRAZEOLOGIZMLARNING
NAZARIY ASOSLARI

G'ulomov Og'abek

Xorijiy til va adabiyoti: nemis tili

Annotatsiya: Ushbu maqolada hayvonot olami komponentli frazeologizmlarning nazariy asoslari, ularning til tizimidagi o'rne, semantik xususiyatlari hamda xalqning milliy-madaniy dunyoqarashini ifodalashdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, hayvon nomlari ishtirokidagi frazeologik birliklarning shakllanish omillari, ma'no ko'chish jarayonlari va lingvokulturologik xususiyatlari yoritiladi. Tadqiqot davomida hayvonot olami bilan bog'liq frazeologizmlarning obrazlilik, ekspressivlik va emotsional-ta'sirchanlikni yuzaga chiqarishdagi roli ilmiy jihatdan asoslanadi. Maqola natijalari frazeologiya, semantika va lingvokulturologiya sohalaridagi tadqiqotlarni boyitishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: frazeologizm, hayvonot olami, zoonim, frazeologik birlik, semantika, lingvokulturologiya, obrazlilik, ekspressivlik, ma'no ko'chishi, til va madaniyat, milliy mentalitet, metafora, zoonimik frazeologizmlar, tilshunoslik, frazeologiya nazariyasi.

KIRISH

Til xalqning asrlar davomida shakllangan madaniyati, dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassamlashtirgan muhim ijtimoiy hodisadir. Har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, turmush tarzi va atrof-muhitga bo'lgan munosabati til birliklarida, ayniqsa, frazeologik birliklarda yaqqol namoyon bo'ladi. Frazeologizmlar tilning eng boy va ta'sirchan qatlamlaridan biri bo'lib, ular xalqning hayotiy tajribasi, urf-odatlarini, an'analari hamda milliy tafakkurining mahsuli sifatida shakllangan. Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil bo'limi sifatida turg'un birikmalarning ma'no, tuzilish va funksional xususiyatlarini o'rganadi. Frazeologik birliklar tarkibida turli tematik guruhlariga mansub komponentlar uchraydi. Shulardan biri hayvonot olami bilan bog'liq komponentlar bo'lib, ular tilning obrazlilik va ta'sirchanlik imkoniyatlarini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Hayvon nomlari ishtirokidagi frazeologizmlar insonning xarakteri, xulq-atvori, ruhiy holati, jamiyatdagi o'rne va turli voqea-hodisalarga munosabatini ifodalashda keng qo'llaniladi.

Hayvonot olami komponentli frazeologizmlar xalqning tabiat bilan uzviy aloqasi, hayvonlar haqidagi kuzatuvlari va tasavvurlarining tilga ko'chgan shakli hisoblanadi. Bunday frazeologik birliklar tarkibidagi hayvon obrazlari ma'lum ramziy ma'nolarni ifodalab, milliy madaniyatning o'ziga xos jihatlarini aks ettiradi. Masalan, tulki ayyorlik, sher jasorat, bo'ri yovuzlik yoki kuch, chumoli mehnatsevarlik timsoli sifatida talqin qilinadi. Shu sababli hayvonot olami komponentli frazeologizmlarni o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki lingvokulturologiya, etnolingvistika va kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan ham dolzarb hisoblanadi. Bugungi kunda til birliklarini antropotsentrik yondashuv asosida tadqiq etish, ularning milliy-madaniy mazmunini ochib berish zamonaviy tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri sanaladi. Hayvonot olami

komponentli frazeologizmlar ham xalqning olam haqidagi bilimlari, qadriyatlari va mental xususiyatlarini aks ettiruvchi muhim lingvistik vositalardan biridir.

Ularning nazariy asoslarini tadqiq etish frazeologik birliklarning semantik, struktur va funksional jihatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi hayvonot olami komponentli frazeologizmlarning nazariy asoslarini yoritish, ularning semantik va lingvokulturologik xususiyatlarini tahlil qilish hamda til tizimidagi o'rnini aniqlashdan iborat.

NATIJA VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida hayvonot olami komponentli frazeologizmlar tilning eng sermahsul va obrazli qatlamlaridan biri ekanligi aniqlandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, bunday frazeologik birliklar insonning xarakteri, ruhiy holati, xulq-atvori, ijtimoiy mavqei va turli hayotiy vaziyatlarga munosabatini ifodalashda keng qo'llaniladi. Hayvon nomlari ishtirokidagi frazeologizmlar xalqning asrlar davomida shakllangan kuzatuvlari, tajribasi va tabiat haqidagi tasavvurlarini aks ettiradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, hayvonot olami komponentli frazeologizmlarda ma'no ko'chishning metafora va metonimiya kabi usullari ustunlik qiladi. Masalan, "tulkiday ayyor", "sher yurak", "bo'riday och", "chumoliday mehnatkash" kabi birliklarda hayvonlarning xarakterli xususiyatlari insonlarga ko'chirilgan holda ifodalanadi. Bu esa frazeologik birliklarning obrazlilik darajasini oshirib, nutqning ta'sirchanligini kuchaytiradi.

Shuningdek, tahlillar natijasida hayvonot olami komponentli frazeologizmlar milliy-madaniy axborotni saqlovchi va uzatuvchi vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, yashash muhiti va an'analari frazeologik birliklarda o'z aksini topadi. Shu sababli bir tilda ijobiy ma'no ifodalovchi hayvon obrazi boshqa tilda salbiy ma'noda qo'llanishi mumkin.

Bu holat frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlarini namoyon etadi. Muhokama jarayonida hayvonot olami komponentli frazeologizmlarning semantik jihatdan ijobiy, salbiy va neytral baho ifodalovchi guruhlariga ajratilishi mumkinligi kuzatildi. Ijobiy baho ifodalovchi frazeologizmlar jasorat, mehnatsevarlik, sadoqat kabi fazilatlarni ifodalasa, salbiy baho bildiruvchi birliklar ayyorlik, ochko'zlik, qo'rqqoqlik va dangasalik kabi insoniy nuqsonlarni tasvirlaydi.

Neytral xarakterdagi frazeologizmlar esa asosan holat yoki vaziyatni ifodalash vazifasini bajaradi. Olingan natijalar hayvonot olami komponentli frazeologizmlarning tilning milliy o'ziga xosligini namoyon etuvchi, xalqning madaniy tajribasi va mentalitetini aks ettiruvchi muhim lingvistik birliklar ekanligini ko'rsatdi. Ularni chuqur o'rganish frazeologiya, semantika, etnolingvistika va lingvokulturologiya sohalaridagi ilmiy tadqiqotlarni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Frazeologizm	Hayvon komponenti	Ko'chma ma'nosi	Baholash xususiyati
Tulkiday ayyor	Tulki	Hiylakor, ayyor inson	Salbiy
Sher yurak	Sher	Jasur, qo'rqmas inson	Ijobiy
Bo'riday och	Bo'ri	Juda och qolgan holat	Neytral
Chumoliday mehnatkash	Chumoli	Tirishqoq, mehnatsevar inson	Ijobiy
Quyonday qo'rqqoq	Quyon	Jur'atsiz, qo'rqqoq inson	Salbiy

Itdek sodiq	It	Vafodor, sadoqatli inson	Ijobiy
Eshakday ishlamoq	Eshak	Tinimsiz mehnat qilish	Neytral
Qarg'aday qichqirmoq	Qarg'a	Baland ovoz bilan gapirmoq	Salbiy

1-jadval. Hayvonot olami komponentli frazeologizmlarning semantik xususiyatlari

Guruh	Tavsifi	Misollar
Xarakter ifodalovchi	Insonning fe'l-atvorini bildiradi	Tulkiday ayyor, Sher yurak
Ruhiy holat ifodalovchi	Hissiy holatni ifodalaydi	Bo'riday och, Quyonday qo'rqqoq
Mehnat faoliyatini ifodalovchi	Ishchanlik va harakatni bildiradi	Chumoliday mehnatkash, Eshakday ishlamoq
Ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi	Insonlar o'rtasidagi munosabatni ko'rsatadi	Itdek sodiq
Nutq va xatti-harakatni ifodalovchi	Gapirish va harakat usullarini bildiradi	Qarg'aday qichqirmoq

2-jadval. Hayvonot olami komponentli frazeologizmlarning funksional guruhlari

XULOSA

Hayvonot olami komponentli frazeologizmlar tilning boy va o'ziga xos qatlamlaridan biri bo'lib, xalqning ko'p asrlik tajribasi, dunyoqarashi hamda milliy-madaniy qadriyatlarini o'zida aks ettiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, hayvon nomlari ishtirokidagi frazeologik birliklar insonning xarakteri, xulq-atvori, ruhiy holati va ijtimoiy munosabatlarini obrazli hamda ta'sirchan tarzda ifodalash imkoniyatiga ega. Tahlillar davomida hayvonot olami komponentli frazeologizmlarning shakllanishida metafora va metonimiya kabi ma'no ko'chish usullari muhim o'rin tutishi aniqlandi. Ushbu birliklar tarkibidagi hayvon obrazlari muayyan ramziy ma'nolarni ifodalab, tilning ekspressiv va emotsional imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, ular xalqning tabiatga bo'lgan munosabati, tarixiy tajribasi va milliy mentaliteti haqida muhim ma'lumot beradi. Tadqiqot natijalari hayvonot olami komponentli frazeologizmlar nafaqat lingvistik, balki lingvokulturologik va etnolingvistik jihatdan ham katta ilmiy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqladi.

Ularning semantik va funksional xususiyatlarini o'rganish frazeologiya nazariyasini yanada boyitishga, til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, hayvonot olami komponentli frazeologizmlar xalqning ma'naviy merosi va milliy tafakkurining muhim ko'rsatkichi bo'lib, ularni tizimli ravishda tadqiq etish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Kelgusida ushbu frazeologizmlarni qiyosiy, lingvokulturologik va kognitiv jihatdan o'rganish yangi ilmiy natijalarga erishish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xo'jiev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 1985. – 125-bet.
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili. Toshkent: Universitet, 2007. – 421-bet.
3. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 1-nashr. Leipzig: Max Niemeyer Verlag, 1997. – 14-bet.

4. Shanskiy N.M. Frazzeologiya sovremennogo russkogo yazyka. Sankt-Peterburg: Maxsus adabiyot, 1996. – 192 bet.
5. Kunin A.V. Frazzeologiya sovremennogo angliyskogo yazyka. Ripol Klassik, 1972. – 97-bet.
6. Mokiyenko V.M., Nikitina T.G. Bolshoy slovar russkix pogovorok: 40 000 dan ortiq obrazli ifodalar. Moskva: OLMA Media Grupp, 2007. – 785 bet.
7. Ergasheva G.S. (2024). Nemischa frazeologizmlarning struktur-semantik tahlili (inson intellektual salohiyatini ifodalovchi iboralar misolida). Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari / Actual Problems of Humanities and Social Sciences, 4(10), 170–174. ISSN: 2181-1342.
8. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. Toshkent: Qomuslar bosh tahririyati, 1992.
9. Umarxo'jayev M., Nazarov Q. Nemischa-ruscha-o'zbekcha frazeologik lug'at. Toshkent: O'qituvchi, 1994.